

บริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการก่อตัวและการพัฒนาของตึกแถว ในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง*

ปัทม วงศ์ประดิษฐ์

นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อรศิริ ปาณินท์

ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “บริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการก่อตัวและการพัฒนาของตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง” โดยศึกษาผ่านการบูรณาการกรอบความคิดทั้ง “รูปแบบทางสถาปัตยกรรม” และ “บริบท” เข้าด้วยกัน เพื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการก่อตัวของตึกแถว ซึ่งได้จำแนกพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยงออกเป็น 7 ระยะ คือ “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 1” “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 2” “ตึกแถวแบบสรรค์ผสม” “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 3” “ตึกแถวแบบอาร์ตเดคโค” “ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น” และ “ตึกแถวสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่”

คำสำคัญ : ตึกแถว / พัฒนาการทางสถาปัตยกรรม / ทับเที่ยง / ตรัง

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ตึกแถวในเมืองท่าชายฝั่งมหาสมุทรอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีอาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ เป็นผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์หลัก และศาสตราจารย์ เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เป็นผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ร่วม

Contexts Affecting Architectural Form of Shophouse and Its Development, Historic Urban Landscapes of Tub Tiang, Trang Province

Pat Wongpradit

Phd.D. Candidate in Vernacular Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D.

Lecturer, Department of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Ornsiri Panin

Professor Emeritus, Department of Architecture
Faculty of Architecture, Kasetsart University

Abstract

The study of contexts affecting construction and its development in historic urban landscapes of Tub Tiang, Trang Province is based on architectural forms and related factors so as to figure out the correlation. The development of shophouses can be identified into seven phases comprising Localization-Style Step; Localization Style Step 2; Eclectic Style; Localization Style Step 3; Art Deco Style; Early Modernism Style; and Modern and Post Modern.

คำสำคัญ : Shophouse / Development of Architecture / Tub Tiang / Trang

1. ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมย่านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

“คาบสมุทรภาคใต้” และ “คาบสมุทรมาลายู” ที่อยู่ต่อเนื่องลงไป เป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์มาช้านานด้วยมีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กับเส้นศูนย์สูตรจึงเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก แต่ก็เต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บนานาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นคาบสมุทรที่กระหนาบด้วยชายฝั่งทะเลทั้งสองฟาก และตอนปลายสุดของแหลมก็ยังมีทำหน้าที่เป็นดั่งประตูที่เชื่อมโลกทางซีกตะวันออก และซีกตะวันตกเข้าด้วยกันยิ่งทำให้ชัยภูมิของคาบสมุทรภาคใต้และคาบสมุทรมาลายูเป็นที่หมายปองของบรรดาผู้ประกอบการค้าบนเส้นทางสายมหาสมุทร ทั้งจีน สยาม และชาติตะวันตกนานาประเทศที่สับเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามามีอิทธิพลเหนือพื้นที่ดังกล่าว นับตั้งแต่โปรตุเกส ฮอลันดา และท้ายสุด คือ อังกฤษ ซึ่งช่วงเวลาสุดท้ายที่ปกครองโคบอังกฤษเป็นช่วงที่มรดกทางสถาปัตยกรรมคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่อง “อาคารแถว” ในเมืองต่างๆ นั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึง 2 กลุ่มอำนาจหลักที่ทรงอิทธิพลต่อพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ และคาบสมุทรมาลายู คือ “จีน” และ “อังกฤษ” ทว่าต้องไม่ลืมอิทธิพลของ “ท้องถิ่น” และแนวคิดของ “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ซึ่งเป็นปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญในการก่อรูปขึ้นของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยเหล่านี้

สำหรับย่าน “ทับเที่ยง” ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในการอภิปรายครั้งนี้ นับเป็นย่านประวัติศาสตร์สำคัญของเมืองตรังมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์จึงมีแรงดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งแม่น้ำตรังที่มีต้นน้ำอยู่ในเทือกเขาตอนในยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรไปมาหาสู่ระหว่างกันของคนทั้งสองฝั่งคาบสมุทรมาตั้งแต่บรรพกาล (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2557: 182-183) ใช้การเดินทางตามลำน้ำและไปข้ามเทือกเขาบรรทัดไปลงยังสันปันน้ำปากตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่จังหวัดพัทลุงและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทั้งนี้ ผู้คนที่บุกเบิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานและก่อร่างสร้างชุมชนที่ย่านทับเที่ยงเป็นกลุ่มแรกๆ คือ ชาวจีน จีนฮกเกี้ยน จีนไหหลำ จีนกวางตุ้ง ส่วนจีนแคะพบน้อยที่สุด บรรดาชาวจีนเหล่านี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำตรังที่ “ชุมชนท่าจีน” (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2548: 4) และจากบันทึกของร้อยโทเจมส์ โลว์ ชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยียนเมืองตรัง รวมทั้งเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2367 ซึ่งตรงกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 บันทึกไว้ว่า มีชาวจีนจากปีนังเข้ามาค้าขายและมีบ้างที่เริ่มตั้งถิ่นฐานที่ย่านท่าจีนมากขึ้นจึงมีการขยายชุมชนมาทางด้านตะวันออกในแถบบางรัก หนองปรือ ท่ากลาง โดยส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำสวนพริกไทย จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2380 เล็กน้อย มีชาวจีนมาจากมาเก๊าได้เข้ามาทำสวนพริกไทยในพื้นที่ทับเที่ยงและเป็นสวนพริกไทยที่ใหญ่ที่สุด (ปีหม่ วงศ์ประดิษฐ์, 2557: 32) จากจุดเริ่มต้นของการลงหลักปักฐานเพื่อทำกินของกลุ่มชาวจีน ต่อมาย่านทับเที่ยงจึงพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้า โดยมีทั้งที่นำเข้ามาจากแหล่งอื่นๆ โดยพ่อค้าชาวจีน และผลผลิตทางการเกษตรที่ทำการเพาะปลูกกัน เช่น พริกไทย และสินค้าป่า เช่น ชัน น้ำมันยาง และดีบุก เป็นต้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2421 มีการสำรวจสำมะโนครัว พบว่า เมืองตรังมีประชากรทั้งหมดเกือบ 15,000 คน ในจำนวนนั้นเป็นคนจีน 1,795 คน ซึ่งเกือบครึ่งหนึ่งของคนจีนนั้นอยู่อาศัยในพื้นที่แถบชุมชนท่าจีน และทับเที่ยง

จะเห็นได้ว่าชุมชนทับเที่ยงเติบโตขึ้นจากพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก ทว่าไม่เหมาะสมแก่การเป็นเมืองท่า ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2433 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูได้พักแรมวันตก และได้ประพาสเมืองตรัง ครั้นนั้นเจ้าพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตย้ายศูนย์กลางการปกครองไปตั้งอยู่ที่ “กันตัง” ซึ่งเป็นเมืองท่าอยู่ติดชายทะเลเพื่อการค้าขายเมืองท่าชายฝั่งทะเลแห่งอื่นๆ ในปี พ.ศ. 2436 อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการย้ายเมืองศูนย์กลางไปยังกันตัง แต่ทับเที่ยงก็มิได้โรยลาผู้คนลงไปทวายยังเป็นตลาดขนาดใหญ่และคึกคัก ดังที่สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้กล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการหัวเมืองทางใต้เมื่อ พ.ศ. 2445 (นิรศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2540) รวมทั้งในบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อปี พ.ศ. 2452 (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2506).

ความเปลี่ยนแปลงต่อสังคม เศรษฐกิจครั้งใหญ่ของคาบสมุทรมลายูได้เกิดขึ้นอีกครั้งจากการสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2442 เริ่มต้นสร้างทางรถไฟสายใต้จากสถานีบางกอกน้อยไปยังเพชรบุรีซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2445 ต่อมาในปีพ.ศ. 2452 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เจรจาความร่วมมือกับอังกฤษในการสร้างทางรถไฟต่อจากเพชรบุรีลงยังคาบสมุทรมลายูได้โดยเส้นทางหลักจะผ่านหาดใหญ่ไปจนถึงมลายู นอกจากนี้ ยังสร้างทางสายแยกจากชุมทางทุ่งสงไปยังกันตัง ระยะทาง 93 กิโลเมตร และเปิดเดินรถในปี พ.ศ. 2455 ในที่นี้ สันนิษฐานว่าการสร้างสถานีกันตังนั้นมีสถานทางยุทธศาสตร์ด้วยเป็นสถานีรถไฟบนเมืองท่าชายฝั่งทะเลมหาสมุทรอินเดียของสยามที่ทำให้สามารถเชื่อมต่อการขนส่งระบบรางกับทางออกทะเลเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นความมั่นคงทางการเมืองประการหนึ่งซึ่งทำให้ไม่ต้องพึ่งพิงการขนถ่ายที่สถานีบัดเตอร์เวิร์ธ (butterworth) ที่ป็นเพียงอย่างเดียว

ต่อมาในปีพ.ศ. 2457 ประชาคมโลกเกิดความขัดแย้งกันจนนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ในการนั้นพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ได้พิจารณาถึงเหตุการณ์ที่เรือปืนเอมเดนของกองทัพนาวิกโยธินเยอรมันได้ยิงเกาะป็นัง จึงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ย้ายที่ตั้งเมืองตรังจากกันตังกลับมาที่ตำบลทับเที่ยง อำเภอบางรัก ซึ่งดำเนินการเรียบร้อยในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2458 (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดตรัง, 2544) ซึ่งนับถึงปี พ.ศ. 2558 นี้เมืองตรังที่ย้ายกลับมาที่ทับเที่ยงมีอายุครบ 100 ปี

หลังจากการย้ายเมืองศูนย์กลางการปกครอง และเศรษฐกิจกลับจากกันตังมายังทับเที่ยงนับเป็นการเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการพัฒนาเมือง เนื่องจากพื้นที่ทับเที่ยงก่อนหน้านี้ย้ายเมืองไปยังกันตังนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรือกสวนโดยเฉพาะสวนพริกไทย มีการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะองค์ประกอบของความเป็นเมืองอยู่บ้าง เช่น ตลาดที่ปรับปรุงมาจากบ่อนไก่และโรงพยาบาล ดังที่กล่าวถึงในจดหมายเหตุตรวจราชการสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นต้น ในการย้ายกลับมาตั้งให้ทับเที่ยงได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอีกครั้ง

ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาช่วงต้นของการพัฒนาเมือง ดังมีการก่อสร้างตึกแถวเพื่อรองรับการอยู่อาศัย และเป็นหน้าร้านสำหรับค้าขายอยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ก่อสร้างแพร่หลายในดินแดนอาณานิคมช่องแคบ (Strait Settlement) ซึ่งอยู่ภายใต้เครือจักรภพอังกฤษ ทั้งจอร์จทาวน์เกาะปีนัง ซึ่งขึ้นเป็นอาณานิคมอังกฤษเมื่อปี พ.ศ.2329 รวมทั้งมะละกา สิงคโปร์ ตลอดจนเมืองร่างกุ้งด้วย ทั้งนี้ชาวจีนออกเดินทางไปยังต่างบ้านต่างเมืองตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ้องในราวคริสต์ศตวรรษที่ 12 นั้นมีปัจจัยแวดล้อม 2 ลักษณะ คือ การออกเดินทางไปตามนโยบายจักรวรรดิจีน (Imperial Policy) ที่ส่งเสริมการค้า และการออกเดินทางด้วยเหตุผลเฉพาะตน (Ronald G. Knapp, 2010: 20) แต่ในภาพรวมแล้วก็เพื่อติดต่อค้าขายด้วยผลประโยชน์จูงใจจากการค้าทางทะเล รวมทั้งแนวคิดเรื่องการขยายครอบครัวยกย่องแสงโชคลงเมืองต่างๆ ที่อยู่ห่างไกล ซึ่งในบางครั้งก็มีอาจได้กลับไปยังเมืองมาตุภูมิอีกเลย (Ronald G. Knapp, 2010: 12) ซึ่งสำนึกที่เป็นผลมาจากความพลัดถิ่น (Diaspora) อันเป็นผลการเคลื่อนย้ายจากดินแดนมาตุภูมิเพื่อมาเสี่ยงโชคและแสวงหาชีวิตใหม่ในดินแดนอื่นเป็นผลให้ชาวจีนที่ทับเที่ยงรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังการรวมตัวตามกลุ่มคนที่เป็นสมัครพรรคพวกเดียวกันที่รวมดินแดนมาตุภูมิเดียวกัน ในรูปแบบของ “สมาคม” เช่น สมาคมฮกเกี้ยน สมาคมฮากกา เป็นต้น รวมทั้งระบบ “กงสี” ในเครือข่ายของญาติพี่น้องซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เรียกเป็นกงสีที่ชัดเจนเช่นที่ปีนัง¹ แต่ทว่าวิถีการบริหารจัดการ และการลงทุน และการมีส่วนร่วมในระบบธุรกิจ รวมทั้งประโยชน์ของการรวมตัวยังทำให้เกิดสำนึกของความปลอดภัย และยังสร้างฐานอำนาจเพื่อต่อรองในการค้าขายสินค้าต่างๆ อีกด้วย ทั้งนี้ ใน พ.ศ. 2460 มีการก่อตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนแห่งแรกชื่อ “ชั้นวาฮกเกา” นอกจากนี้ ชาวตรังยังนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนชั้นสูงที่ปีนังเพราะเส้นทางคมนาคมทางเรือสะดวก โดยมีเรือเมล์เดินทางประจำระหว่างกันตั้งกับปีนัง (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548: 6) ซึ่งการแลกเปลี่ยนกันทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างเมืองตั้งและเมืองท่าสำคัญอื่นๆ จึงมีอิทธิพลโดยตรงมาสู่แบบแผนการพัฒนาเมือง และการก่อสร้างที่อยู่อาศัยในรูปแบบของ “เรือนแถวการค้า” ด้วย

2. แบบแผนทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง

แนวคิดเรื่อง “ตึกแถว” หรือที่เรียกกันว่า “Shop House” ซึ่งในสารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลก (Encyclopedia of Vernacular Architecture) (Paul Oliver, 1998: 21) ได้จัดหมวดหมู่ให้อยู่ในประเด็น “การใช้สอย และหน้าที่ (Used and Function)” จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดหมวดหมู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของ Paul Oliver นั้นพิจารณาว่าตึกแถวก่อตัวขึ้นจากความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ (Paul Oliver, 1998: 657) กล่าวคือ ทำหน้าที่รองรับการพักอาศัย และการพาณิชย์ในอาคารหลังเดียวกัน โดยปลูกสร้างอยู่ริมถนน ทั้งนี้จะเห็นว่าเจ้าของบ้านจะทำการค้า หรือธุรกิจอยู่ในพื้นที่ชั้นล่างตัวอาคารด้านหน้า ในขณะที่ครอบครัวจะอยู่อาศัยในตัวอาคารด้านหลัง และพื้นที่ชั้นสองของบ้าน (Julian Davison, 2010: 14)

จากสภาพความรู้เกี่ยวกับ “ตึกแถว (Shop House)” ซึ่งการก่อตัวของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นผลมาจากสัมภาระทางวัฒนธรรมของคนจีนที่ย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นๆ ทั้งนี้ในสารานุกรม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลกเสนอว่า ตึกแถวก่อตัวภายใต้อิทธิพลจีนที่สร้างขึ้นในพื้นที่คาบสมุทรมาลายู และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนเป็นเอกลักษณ์ ยิ่งโดยเฉพาะที่เมืองท่าต่างๆ ที่รุ่งเรืองจากการเป็นสถานีการค้า แหล่งรวบรวมสินค้า แหล่งแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนแหล่งรวบรวมสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นสำหรับการเดินทาง โดยเฉพาะการเข้ามามีอิทธิพลของอังกฤษ และฝรั่งเศสเหนือเมืองท่าต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่งเรืองมากขึ้น และกลไกในการพัฒนาเมือง (Urban Development) โดยใช้การก่อสร้างตึกแถวเพื่อรองรับการอยู่อาศัย การค้าขาย หรือการเป็นพื้นที่ทำงานอยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน ทั้งนี้ พบตามเมืองท่าต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ พม่า รวมถึงประเทศไทย ซึ่งเริ่มต้นมีปลูกสร้างตึกแถวควบคู่กับการพัฒนาเมืองมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่าตึกแถวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาเมืองสู่ความทันสมัย และเป็นแบบแผนในการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่น่าสนใจที่ก้าวข้ามจากหน้าที่รองรับการอยู่อาศัยมาสู่การใช้สอยที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น และจากสถานภาพความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นได้ถือว่าตึกแถวเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่มีพัฒนาการขึ้นจนมีความชัดเจน และเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของคาบสมุทรมาลายูด้วย (Paul Oliver, 1998: 657)

ทั้งนี้ ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยงมีตึกแถวก่อสร้างอยู่สองฝั่งถนนบริเวณ “ถนนราชดำเนิน” (เดิมชื่อถนนไปพัทลุง) “ถนนกันตัง” เป็นถนนที่สร้างขนานกับแนวรางรถไฟซึ่งเชื่อมระหว่างอำเภอห้วยยอดและอำเภอกันตังในแนวเหนือ-ใต้ “ถนนพระรามหก” เป็นถนนที่พระยาสุรินทราชา (นกยูง) วิเศษกุล สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ได้ตัดเมื่อ พ.ศ. 2463 และ “ถนนวิเศษกุล” อยู่ด้านข้างศูนย์ราชการ ชื่อถนนตั้งขึ้นเพื่อระลึกถึงพระยาสุรินทราชา (นกยูง) วิเศษกุล สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งถนนเหล่านี้ล้วนแต่เป็นถนนเก่าแก่ของพื้นที่ (ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, 2557: 23)

สำหรับการพัฒนาเมืองในเมืองท่า หรือเมืองสำคัญที่สัมพันธ์กับมหาสมุทรอินเดียนั้นได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดการพัฒนาเมืองใหม่ของสิงคโปร์โดย Sir Thomas Stamford Raffles ที่รู้จักกันในนามของ “ผังเมืองของราฟเฟิล (Raffle Town Plan)” ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2366 (ค.ศ. 1823) และบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2371 (ค.ศ. 1828) (Lily Kong, 2010: 13-14) โดยใช้ประสบการณ์ และข้อสังเกตมาจากผังเมืองจอร์จทาวน์ เกาะปีนัง ทั้งนี้ รูปแบบของตึกแถวที่ก่อสร้างขึ้นจะต้องมีทางเดินในร่ม (Covered Arched) ซึ่งการก่อสร้างทางเดินในร่มดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพื้นที่ร่มเงาจากแดดและฝนสำหรับผู้สัญจรไปมา เป็นการออกแบบที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในเขตร้อนชื้น ใกล้เส้นศูนย์สูตรและชายฝั่งทะเลที่มีความแปรปรวนของภูมิอากาศ ซึ่งมีความกว้างอย่างน้อย 5 ฟุต หรือที่เรียกว่า “Five Foot Way” (Wan Hashimah Wan Ismail. 2005: 28) ซึ่งที่ปีนังเรียกทางเดินในร่มว่า “กาเกิ้ลลิม่า (kaki lima)” และในภูเก็ตเรียกว่า “ห่ออากี” สำหรับการก่อสร้างทางเดินมีหลังคาในสิงคโปร์จะมีความกว้างตั้งแต่ 6-7 ฟุต (Julian Davison, 2010: 22) แม้ว่าจะมีข้อกำหนดว่าต้องกว้างอย่างน้อย 5 ฟุตก็ตาม ซึ่งในข้อกำหนดในการวางผังเมืองของราฟเฟิลนั้นได้กำหนดว่า “สำหรับบ้านทุกหลังที่ก่อสร้างด้วยอิฐและกระเบื้องจะต้องมีแบบแผนที่กำหนด คือ ให้ด้านหน้าของอาคารมีระเบียงซึ่งมีความลึกที่กำหนดแน่นอนที่ด้านหน้าเปิดโล่งสู่ถนนด้านหนึ่งและมีความต่อเนื่องกัน” (Wan Hashimah Wan Ismail, 2005: 28) ซึ่งการออกแบบอาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนสายต่างๆ

จำเป็นต้องรับเอาแนวทางดังกล่าวมาสู่การออกแบบก่อสร้าง นอกจากนี้ในชั่วโมงแห่งการค้าขายพื้นที่ส่วนนี้ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนขยายในการนำเสนอสินค้า (Wan Hashimah Wan Ismail, 2005: 28)

สำหรับการศึกษาดึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยงมีการศึกษามาแล้ว 3 ส่วน คือ การศึกษาใน “แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมทับเที่ยง” โดยสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548: 6) ซึ่งทำการศึกษาเพื่อป้องกันคุณค่าในมิติต่างๆ และการศึกษาโดยปัทม วงศ์ประดิษฐ์ ในบทความเรื่อง “พัฒนาการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง” (ปัทม วงศ์ประดิษฐ์ 2557: 366-371) ซึ่งทำการศึกษาดึกแถวในบริบทที่สัมพันธ์กับการ “ประเมินคุณค่า” จึงผูกโยงความคิดเข้ากับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ความเป็นมา ตามเอกลักษณ์ ตลอดจนความงามของอาคาร โดยแบ่งผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรม และจำแนกพัฒนาการของตึกแถวที่ย่านทับเที่ยงเป็น 5 ระยะ คือ “ตึกแถวแบบจีนสมัยที่ 1” “ตึกแถวแบบจีนสมัยที่ 2” “ตึกแถวแบบจีนผสมตะวันตกอิทธิพลนีโอคลาสสิก” “ตึกแถวแบบตะวันตกร่วมสมัย” “ตึกแถวแบบตะวันตกสมัยใหม่” ทว่าเมื่อได้ศึกษาสมบูรณ์ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาพัฒนาการรูปแบบตึกแถวจังหวัดตรัง” (ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, 2558: 23) ได้เสนอการจำแนกพัฒนาการของตึกแถวตามบริบททางประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมที่แวดล้อมในช่วงเวลาที่ตึกแถวเหล่านั้นได้ก่อตัวขึ้นหาได้ใช้เกณฑ์เรื่องรูปแบบเพียงอย่างเดียวมาจำแนกอีกไม่ ทั้งนี้ เสนอพัฒนาการของตึกแถวดังต่อไปนี้ คือ “ช่วงแรกเริ่ม” “ช่วงปรับตัว” “ช่วงการเปลี่ยนแปลง” และ “ช่วงสงครามโลกจนถึงปัจจุบัน” ซึ่งการจำแนกดังกล่าว แม้ว่าจะมองรูปแบบทางสถาปัตยกรรมยังไม่ชัดเจนนัก แต่ทว่าได้สะท้อนให้เห็นการก่อตัวของสถาปัตยกรรมตึกแถวย่านทับเที่ยงที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมได้อย่างมีพลวัตกว่าการจำแนกด้วยกรอบความคิดเรื่อง “การประเมินคุณค่า” และ “รูปแบบทางสถาปัตยกรรม” ดังกล่าวมาข้างต้นเพียงแนวทางเดียว

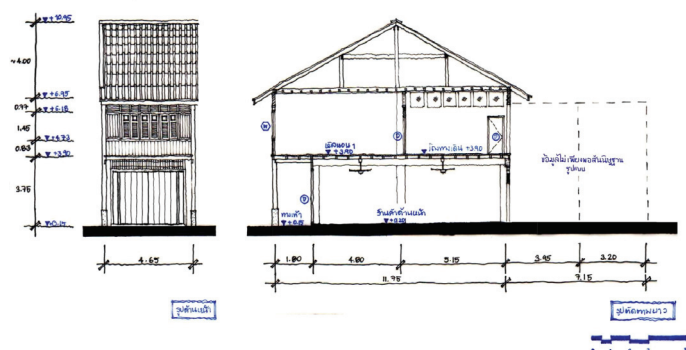
อย่างไรก็ดี เมื่อเปลี่ยนมุมมอง กรอบความคิด และเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบ รวมไปถึงการทลายเพดานความคิด และวาทกรรมเกี่ยวกับตึกแถวที่อธิบายอยู่ในการศึกษาเรือนแถวในประเทศไทย อาทิ การเรียกตึกแถวเก่าที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกว่าเป็น “ตึกแถวแบบชิโนโปรตุกีส” ทั้งที่บริบทแวดล้อมของตึกแถวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันไม่ได้สัมพันธ์กับโปรตุเกสเลย เนื่องจากโปรตุเกสมีบทบาทต่อมละกา ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2052 (ค.ศ.1509) และได้ลดบทบาทลงไปหลายร้อยปีเนื่องจากศูนย์เสียอำนาจแก้ออลันดาในปีพ.ศ. 2184 (ค.ศ.1641) เพราะฉะนั้น การเรียกตึกแถวว่าเป็นรูปแบบ “ชิโนโปรตุกีส” จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าคิดเป็นการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมจีนกับโปรตุเกส

นอกจากนี้ แม้แต่การอธิบายตึกแถวด้วยความหมายของ “ความเป็นจีน” โดยไม่แสดงความสัมพันธ์กับข้อมูลแวดล้อมอื่นๆ เช่น อิทธิพลของอินเดีย และอิทธิพลภายในท้องถิ่นซึ่งต่างก็เป็นปัจจัยแวดล้อมของการก่อรูปตึกแถวก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกผลิตซ้ำในวงวิชาการไทยมาอย่างยาวนาน รวมทั้งคำอธิบายการก่อตัวของตึกแถวในป็นด้วยเช่นกัน

เพราะฉะนั้น ในบทความนี้จึงจำแนกพัฒนาการของตึกแถวโดยการ “ผสมกรอบความคิด” ทั้งในเรื่องของ “รูปแบบ” และ “บริบท” เข้าด้วยกัน โดยมองบริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการก่อตัวของสถาปัตยกรรม และรวมทั้งใช้วิธีการเรียก “รูปแบบ (Style)” ของ “ศิลปสถาปัตยกรรม” ตามหลักสากล ซึ่งเรียกว่า “รูปแบบสรรค์ผสม (Eclectic Style)” ซึ่งการก่อตัวขึ้นของรูปแบบ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้มาจากฐานความคิดที่เรียกว่า “แนวทางสรรค์ผสมนิยม (Eclecticism)” ซึ่งคำดังกล่าวมีรากศัพท์จากภาษากรีกโบราณว่า “eklektikos” ที่หมายความว่า “เลือกสิ่งที่ดีที่สุด” ซึ่งในแนวคิดของการสร้างสรรค์นั้น คือ “แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานที่มีได้ยึดมั่นถือมั่นในปรัชญา หรือรูปแบบ หรือแนวทาง อย่างใดอย่างหนึ่งในการสร้างสรรค์งานแต่ละชิ้น หากแต่จะหยิบยกเอาบางสิ่งบางอย่างมาจากทฤษฎี ลักษณะ หรือความคิดต่างๆ รวมทั้งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะจำเพาะ หรือว่าบ่งชี้ได้ว่าเป็นของยุคสมัยใดมาเพื่อสร้างสรรค์เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมใหม่” ทั้งนี้จึงขอจำแนกพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง ออกเป็น 7 ระยะ ดังต่อไปนี้ คือ

ระยะที่ 1: ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 1 (Localization Step 1)

สันนิษฐานว่าตึกแถวแบบนี้สร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการย้ายศูนย์กลางเมืองกลับมาจากกันตัง ทั้งนี้มีลักษณะเป็นอาคารความสูง 1-2 ชั้น ที่ก่อสร้างขึ้นในช่วงที่ชาวจีนฮกเกี้ยนเข้ามาทำการค้าและสวนพริกไทย ซึ่งมีทั้งที่ก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง และเป็นไม้ผสมกับการก่ออิฐ มีลักษณะที่เรียบง่ายไม่ตกแต่งมากนัก ผังพื้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ด้านหน้าปลูกสร้างเป็นอาคาร 2 ชั้นหลังคาจั่ว ส่วนด้านหลังมีทั้งเป็นอาคาร 1-2 ชั้น ส่วนด้านสกัดหน้ามีช่องเปิดเป็นประตูและหน้าต่างตลอดช่วงเสา ทั้งนี้ มีการก่อสร้างทางเดินที่มีร่มเงาอยู่หน้าอาคารเช่นเดียวกับตึกแถวในอาณานิคมช่องแคบที่ก่อตัวขึ้นภายใต้ข้อกำหนดในการวางผังเมืองของ Sir Thomas Stamford Raffles ซึ่งเรียกว่า “ผังเมืองของราฟเฟิล (Raffle Town Plan)” มีทั้งที่ก่ออิฐเป็นซุ้มโค้ง เสาหรือใช้ไม้รับพื้นยื่นหรือค้ำยันหลังคาขึ้นลาดต่อเนื่องเป็นแนว

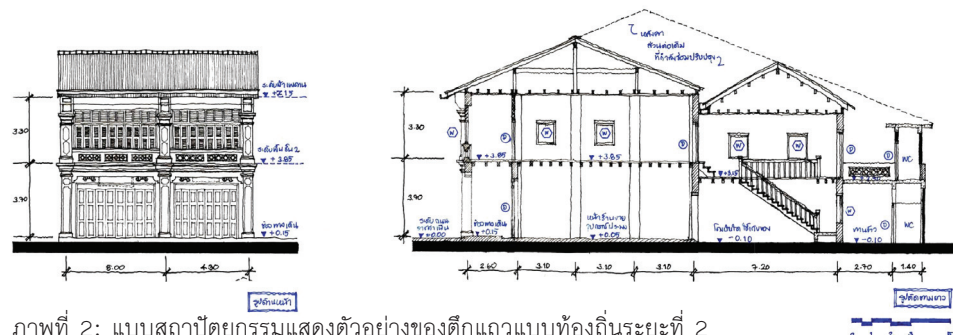

ภาพที่ 1: แบบสถาปัตยกรรม
แสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบ
ท้องถิ่นระยะที่ 1

ระยะที่ 2: ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 2 (Localization Step 2)

ตึกแถวแบบนี้มีความสูง 1-2 ชั้น มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมมีความคล้ายคลึงกับสมัยแรก แต่มีการตกแต่งรายละเอียดมากขึ้น เช่น บัวปูนปั้นตกแต่งเสา กระเบื้องเซรามิคตกแต่งราวระเบียง และช่องลมระบายอากาศเหนือประตู เป็นต้น และเริ่มพบการผลิตวัสดุก่อสร้างเองในท้องถิ่น เช่น อิฐ มอญ หลังคากระเบื้องดินเผา สำหรับฝาดผนังระหว่างคูหาเป็นผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก (Wall Bearing) และยังคงเน้นส่วนด้านสกัดหน้าเป็นช่องเปิดเป็นประตูและหน้าต่างตลอดช่วงเสา ช่องทางเดินหน้าอาคารเป็นโครงสร้างเครื่องก่อเป็นซุ้มโค้งด้วยผนังอิฐรับน้ำหนัก และมีการประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น ต่างเพื่อความสวยงามและความหมายมงคล เป็นต้น ทั้งนี้ มีการก่อสร้างทางเดินมีร่มเงาอยู่หน้าอาคาร เช่นเดียวกับตึกแถวในอาณานิคมช่องแคบ มีทั้งที่ก่ออิฐเป็นซุ้มโค้ง การใช้เสาค้ำ หรือการใช้ค้ำยันรับ โครงสร้างหลังคาหันสอดคล้องกัน ซึ่งลักษณะพื้นที่ทางเดินมีร่มเงากล่าวานั้นสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กับเมืองในอาณานิคมช่องแคบอย่างใกล้ชิด

ในที่นี้ สันนิษฐานว่าผู้ก่อสร้างตึกแถว หรือผู้อยู่อาศัยในตึกแถว ทั้งตึกแถวระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 นั้นเป็นกลุ่มชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐานในเมืองต่างๆ ในอาณานิคมช่องแคบ (Strait Settlement) ของอังกฤษมาก่อนหน้า แล้วจึงเคลื่อนย้ายมาแสวงหาที่ทำกินใหม่ยังย่านประวัติศาสตร์ที่บ่เที่ยง จึงคงรักษาสัมภาระทางวัฒนธรรมที่คุ้นชิน รวมทั้งนำข้อดีของลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวมาก่อสร้างในพื้นที่ใหม่ แม้ว่าพื้นที่ตั้งถิ่นฐานใหม่จะไม่ได้มีข้อกำหนดบังคับใช้ให้ก่อสร้างทางเดินมีร่มเงาที่ด้านหน้าอาคารก็ตามที่

ภาพที่ 2: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบท้องถิ่นระยะที่ 2

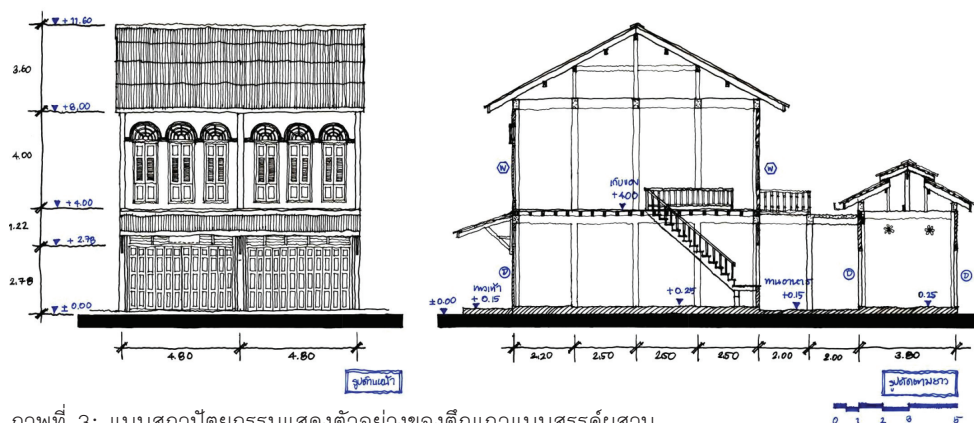
ระยะที่ 3: ตึกแถวแบบสรรค์ผสม (Eclectic Style)

ตึกแถวรูปแบบนี้พัฒนาต่อจากตึกแถวบริบทท้องถิ่นสู่การก่อสร้างตึกแถวที่สะท้อนถึงความมั่งคั่งร่ำรวยของชาวทับเที่ยง ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาที่มีการพัฒนาพื้นที่สู่ความเป็นเมือง (Urbanism) มีเข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากการที่คหบดีชาวตรังล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับเมืองชายฝั่งทะเลในมหาสมุทรอินเดียเมืองอื่นๆ โดยเฉพาะปีนัง และภูเก็ตเพื่อทำการค้าขาย และกิจการเหมืองแร่ กอปรกับการเชื่อมต่อระหว่างกันของเมืองต่างๆ ทำได้ง่ายขึ้นด้วยรถไฟ และเรือ

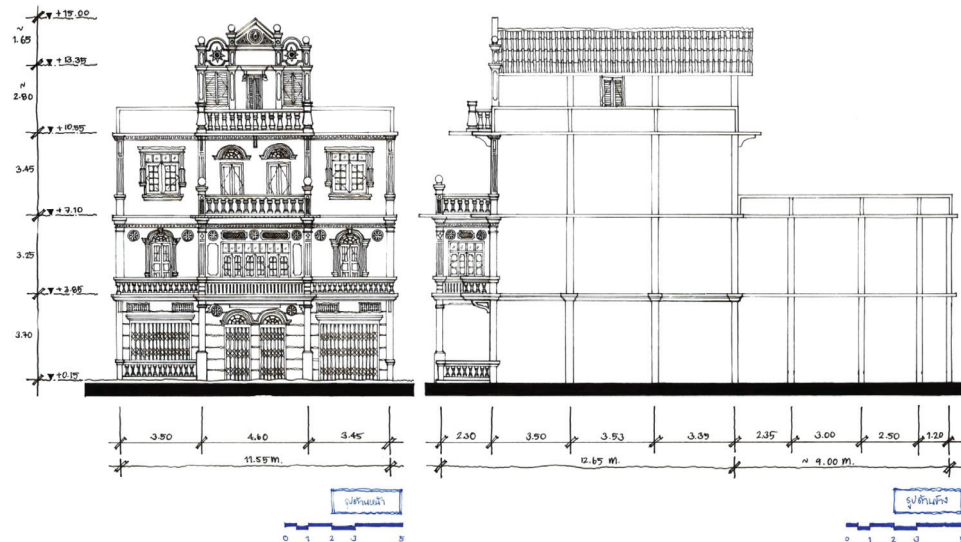
สำหรับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคาร 2 ชั้น และมีการประดับตกแต่งอาคารที่หยิบยืมลักษณะ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในสมัยต่างๆ มาใช้ในการตกแต่ง เช่น การตกแต่งช่องลมเหนือบานหน้าต่างของอาคารชั้นบนด้วยช่องแสงรูปครึ่งวงกลม อาคารบางหลังตกแต่งด้วยแผงหน้าจั่ว (Pediment) ตรงกึ่งกลางหลังคาด้านหน้าอาคาร และมีกระพุ้งปีที่ก่อสร้างอาคารหรือตกแต่งด้วยสัญลักษณ์มงคล ซึ่งวิธีคิดและการแสดงออกในการประดับตกแต่ง

ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้เกิดขึ้น และนิยมแพร่หลายมาในเมืองท่าต่างๆ โดยเฉพาะ ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ นอกจากนี้ ยังพบว่าอาคารบางหลังที่ด้านสกัดหน้าถูกก่อสร้างเป็นผนังเครื่องก่อและเจาะเป็นช่องประตู และหน้าต่างรวม 3 ช่อง แตกต่างไปจากตึกแถวในสองสมัยแรกที่กล่าวมาข้างต้น อันสะท้อนว่าตึกแถวเหล่านี้มีสถานภาพที่ตอบสนองต่อการอยู่อาศัยมากขึ้นกว่าเดิมที่เน้นประโยชน์ใช้สอยด้านหน้าเพื่อทำการค้าขายเป็นหลัก ซึ่งแสดงถึงว่า มีสถานที่ทำงาน สถานที่ทำกิน หรือร้านขายของอยู่ที่ตึกหลังอื่น หรือแหล่งอื่นด้วยนั่นเอง

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การก่อรูปทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดและแนวทางของตึกแถว 2 กลุ่มแรกมาจนกลายเป็นตึกแถวแบบผสมผสาน (Eclectic Style) แต่ตึกแถวในระยะนี้กลับไม่ได้นำรูปแบบของการทำทางเดินที่มีร่ม (Cover Way) เช่นในตึกแถวแบบท้องถิ่นระยะที่ 1 และ 2 ว่าจะมีการใช้กันสาดยื่นเป็นร่มเงาสำหรับทางเท้าด้านหน้าแทน นอกจากนี้ โครงสร้างหลักของอาคารได้ปรับเปลี่ยนมาใช้ผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก หรือที่เรียกว่า “ฝาก่อ” และผนังหล่อคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือที่เรียกกันว่า “ฝาหล่อ” ทั้งนี้ วัสดุก่อสร้างบางส่วนได้ขนมาทางรถไฟจากกรุงเทพฯ เช่น ปูนซีเมนต์ และบางส่วนนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น ช่องแสงเหนือหน้าต่างรูปครึ่งวงกลม กระฉก เหล็ก เป็นต้น

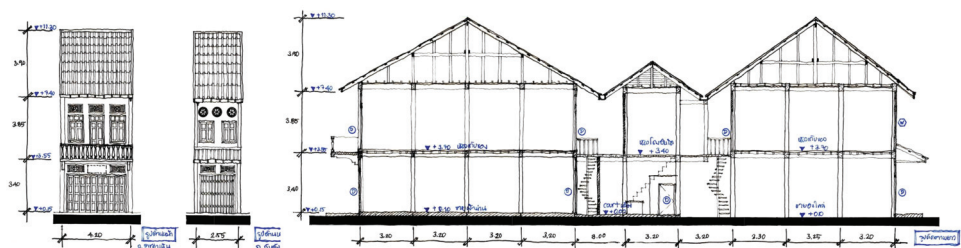
ภาพที่ 3: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบสรรค์ผสม

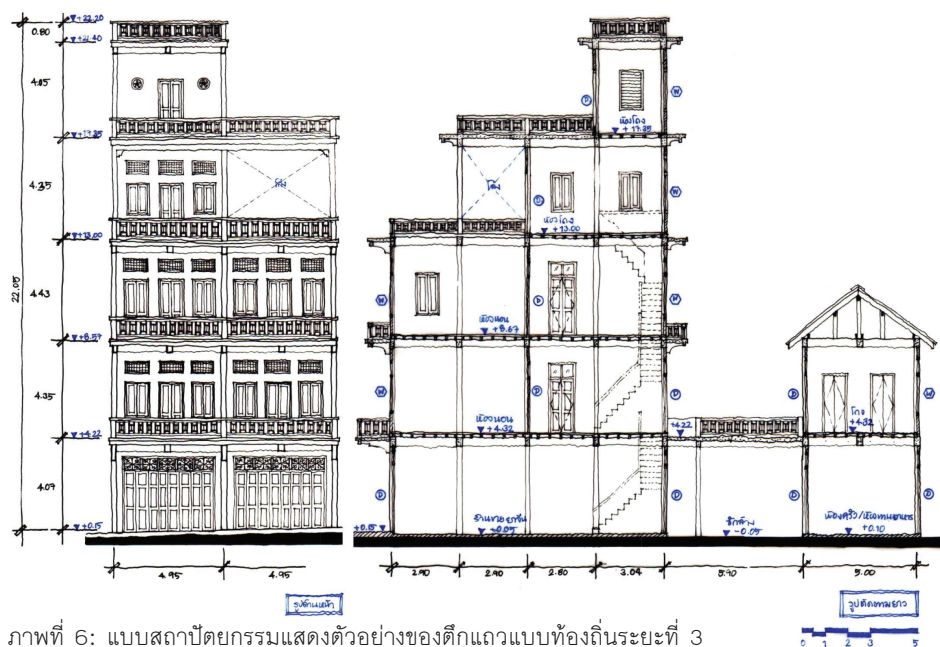
ภาพที่ 4: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบสตรัคชัน

ระยะที่ 4: ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 3 (Localization Step 3)

สืบเนื่องมาจากความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในชุมชน และนอกชุมชน กอปรกับความไม่คล่องตัวทางเศรษฐกิจอื่นเนื่องมาจากภาวะสงคราม เป็นผลให้การค้าขายมีความยากลำบาก อีกทั้งช่างฝีมือในการก่อสร้างบ้านเรือนก็อยู่ในสภาวะขาดแคลน ส่งผลให้รูปแบบตึกแถวมีการตกแต่งน้อย คงเหลือการตกแต่งเฉพาะองค์ประกอบที่จำเป็น เช่น ช่องลมและช่องแสงชนิดถอดพิมพ์ ซึ่งออกแบบเป็นรูปทรงเรขาคณิตไม่ซับซ้อน มีลดทอนประดับตกแต่งเพียงเล็กน้อยเพื่อลดขั้นตอนการผลิตที่ยุ่งยาก และลดเวลาในการผลิตลง เน้นการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยโดยยื่นระเบียงด้านหน้าอาคาร และตกแต่งด้วยค้ำยัน รวมทั้งลูกกรงหล่อถอดพิมพ์ หลังคายังคงเป็นทรงจั่ว ผนังด้านหน้าอาคารเว้นช่องหน้าต่างชั้นบนเป็นจังหวะ ส่วนประตูชั้นล่างยังคงเป็นประตูไม้บานเฟี้ยมเปิดตลอดความกว้างคูหา ตึกแถวที่ก่อสร้างในช่วงเวลานี้จะมีโครงสร้างอาคารเป็นฝาผนังหล่อคอนกรีตเสริมเหล็กที่เรียกว่า “ฝาล้อ” เนื่องจากก่อสร้างง่าย และแข็งแรง และยังเหมาะสมกับช่วงสมัยที่หาแรงงานในการก่อสร้างได้ยาก จึงนับเป็นภูมิปัญญาในการก่อสร้างของท้องถิ่นที่น่าสนใจ และมีศักยภาพในการพัฒนาต่อไปปัจจุบันด้วย

ภาพที่ 5: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบท้องถิ่นระยะที่ 3

ภาพที่ 6: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบท้องถิ่นระยะที่ 3

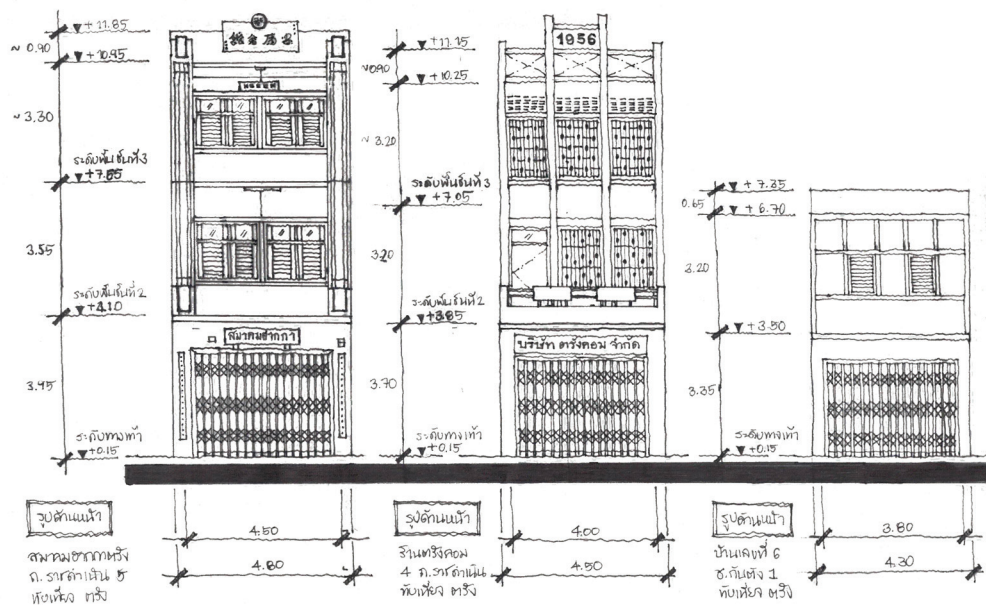
ระยะที่ 5: ตึกแถวแบบอาร์ต เดคโค (Art Deco)

เมื่อเศรษฐกิจฟื้นตัวขึ้นใหม่อีกครั้ง ในช่วงเวลาที่มีการติดต่อสื่อสารสะดวกรวดเร็วมากขึ้น จึงมีตึกแถวรูปแบบที่สะท้อนถึง “ความเป็นสมัยใหม่ (Modernism)” สอดคล้องกับชุดความคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่ หากแต่มีการแสดงออกไปในหลายรูปแบบ อาทิเช่น แบบอาร์ต นูโว (Art Nouveau) แบบอาร์ต เดคโค (Art Deco) แบบนีโอ-พลาสติก (Neo-Plastic) แบบนีโอ-คลาสสิก (Neo-Classic) หรือแม้แต่ที่เรียกว่าแบบสากล (International Style) เป็นต้น ทั้งนี้ รูปแบบที่นิยมในการก่อสร้างตึกแถวในป็นังเป็นแบบ “อาร์ต เดคโค (Art Deco)” ในขณะที่กรุงเทพฯ นำรูปแบบดังกล่าวมาก่อสร้างอยู่บ้าง แต่ไม่มากเท่าที่ป็นัง

เพราะฉะนั้นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวถูกนำมาก่อสร้างอยู่ในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยงจึงอาจได้รับอิทธิพลมาจากกรุงเทพฯ ก็อาจเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม ก็มีโอกาสที่ทั้งแรงบันดาลใจจากป็นังได้ เนื่องจากว่าในราวคริสต์ศตวรรษที่ 1930-1960 (ราวพ.ศ.2473-2503) ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ประเทศไทยอยู่ในสถานะของการเปลี่ยนแปลงจากการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาสู่ประชาธิปไตยนั้น ในป็นังก็มีการแสวงความนิยมในการสร้างตึกแถวแบบอาร์ต เดคโค จำนวนมาก ซึ่งจากการศึกษาวิจัยเพื่อเตรียมข้อมูลประกอบการขอรับการประกาศเป็นมรดกโลกเมืองจอร์จทาวน์ เกาะป็นังนั้นพบว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตเดคโคเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากความเป็นสมัยใหม่ในลักษณะของวัฒนธรรมกระแสนิยม (Popular Culture) ที่เกิดขึ้นผ่านสื่อ

ภาพยนตร์ต่อนักธุรกิจท้องถิ่นโดยได้รับรูปแบบมาจาก “อาร์ต เดโค” แบบเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Art Deco Style)” ทำให้ออกจากจะนิยมการก่อสร้างตึกแถวใหม่ในรูปแบบดังกล่าวแล้วยังมีการปรับปรุงรูปด้านหน้า (Facade) ของตึกแถวเดิมให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับความนิยมใหม่ด้วย

ในการนี้ จึงสรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของตึกแถวแบบอาร์ตเดโคในย่านประวัติศาสตร์ท่งเตียงนี้ อาจได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาจาก 2 แหล่ง คือ กรุงเทพฯ และป็นัง ส่งผลให้มีการก่อสร้างตึกแถวที่มีรูปแบบที่พยายามเชื่อมโยงกับความทันสมัยใหม่ คือ ลวดทอนรายละเอียดต่างๆ ลงมาสู่ความเรียบง่าย ทั้งนี้ตึกแถวแบบอาร์ตเดโคในป็นังนั้นมีเอกลักษณ์สำคัญ คือ มีหลังคาทรงจั่วยกสูงเพื่อแสดงผืนหลังคาที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนแบบที่เรียกว่า “Marseilles Tile”² ด้านหน้าในแนวระดับชายคาจะมีแผงกันแบบเล่นระดับ (Stepped Parapet Wall) เพื่อปกปิดเชิงหลังคา และรางน้ำฝน การตกแต่งที่เรียบง่ายด้วยเส้นตั้งและเส้นนอนที่มีพลึง กรอบประตูหน้าต่างเป็นโลหะ และใช้กระจกสีน้ำทะเลกรุบานหน้าต่าง ผืนภายนอกจะฉาบผิวด้วยกรวด-ทรายล้างซึ่งเป็นรูปแบบการตกแต่งที่แพร่หลายมาจากเมืองเซี่ยงไฮ้ สำหรับตึกแถวที่ย่านประวัติศาสตร์ท่งเตียงก็มีการออกแบบที่สอดคล้องกับคุณลักษณะข้างต้น และเป็นตึกแถวที่มีมีความสูง 2-5 ชั้น และมีรายละเอียดที่แตกต่างไปเช่น การสร้างแผงกัน (Parapet Wall) บังหลังคาไว้ เป็นต้น

ภาพที่ 7: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบอาร์ตเดโค

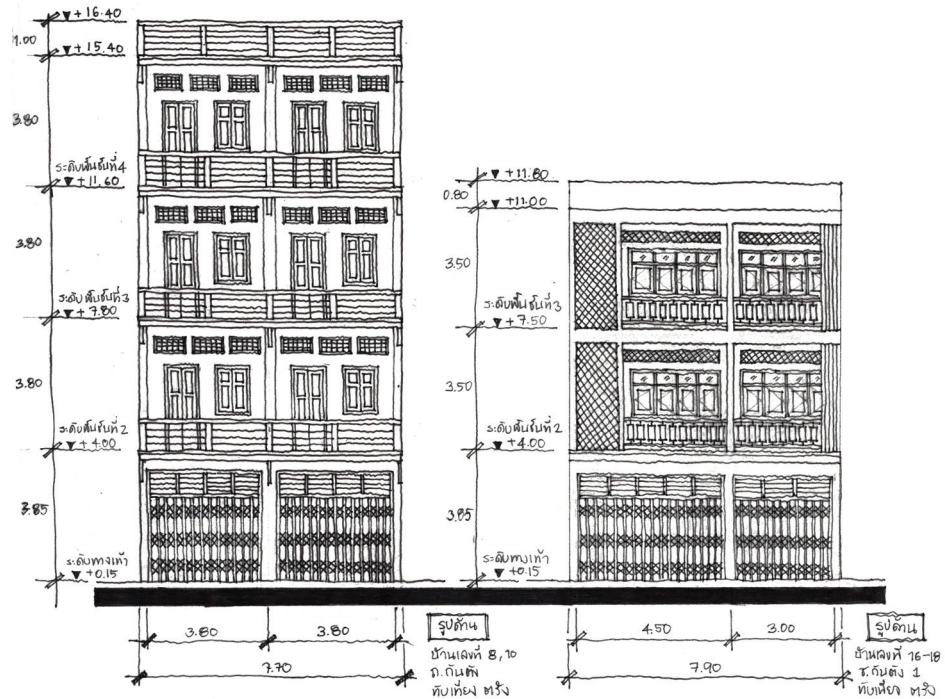
ระยะที่ 6: ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

ซึ่งมีบทบาทขึ้นอย่างสำคัญ ด้วยสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่อง “ความเป็นสมัยใหม่” ที่แพร่หลายในทุกแหล่งแห่ง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ นั้นมีการก่อสร้างตึกสองฟากฝั่งถนนราชดำเนิน ในปีพ.ศ. 2480 ซึ่งก่อสร้าง “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” (ชาตรี ประกิตนทการ, 2558: 289-290) สำหรับในปีนั้นเกิดความนิยมในรูปแบบดังกล่าวนี้ในราว คริสต์ศตวรรษที่ 1950-1970 (ราวพ.ศ. 2493-2513) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของรูปแบบสมัยใหม่ระยะต้นนี้มีความเชื่อมโยงกับตึกแถวรูปแบบอาร์ตเดคโคอยู่ราว 10 ปี แต่เมื่อเทียบกับตึกที่สร้างขึ้นในกรุงเทพฯ นั้นจะเห็นว่าตึกแบบสมัยใหม่ระยะต้นนี้มีความนิยมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา ในที่นี้มีความเห็นว่า ตึกแถวแบบอาร์ตเดคโคที่ส่งอิทธิพลในการก่อสร้างของปีนั้นเป็นอิทธิพลที่สืบทอดมาจากเมืองเซี่ยงไฮ้ซึ่งเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญที่อังกฤษมีบทบาทควบคุมดูแลมาในอดีต จึงทำให้ทั้งสองเมืองย่อมมีสายสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกัน

ในขณะที่ในประเทศไทยนั้นกลับมีความใกล้ชิดกับตะวันตกโดยตรงโดยเฉพาะฝรั่งเศสซึ่งแนวคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่มีบทบาทอย่างสูง อีกทั้งรูปแบบตึกที่แสดงออกถึงความเป็นสมัยใหม่ยังสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ในระบอบประชาธิปไตยจึงยังได้รับการผลิตซ้ำความหมายผ่านรูปแบบการก่อสร้างตึกแถวอันเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการพัฒนาความเป็นเมืองด้วย

ทั้งนี้รูปแบบของตึกแถวแบบสมัยใหม่ในระยะต้นนี้มีเอกลักษณ์สำคัญ คือ การกำหนดขอบเขตของรูปทรงตัวอาคารให้เป็นเอกภาพชัดเจน ดังแสดงให้เห็นในการใช้แผงกัน (Parapet) บังหลังคซึ่งมีทั้งที่เป็นหลังคาแบนราบ และหลังคาจั่ว³ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ที่มีประกาศในเทศบัญญัติเทศบาลนครกรุงเทพ ปีพ.ศ. 2483 เรื่องการสร้างหลังคาตึกแถวพาณิชย์ และอาคารสาธารณะให้มีหลังคาราบ (เทศบัญญัติของเทศบาลนครกรุงเทพ, 2483: 22) มีการออกแบบกันสาดและครีบกั้นแดดที่เป็นเอกภาพกับองค์รวมของปริมาตรอาคาร สำหรับอุปกรณ์อาคารจำพวกกรอบบานประตู-หน้าต่างทำด้วยโลหะ และกระจกระจงเป็นลูกฟัก สำหรับตึกแถวที่ปีนั้นจะมีการออกแบบทางเดินในร่มด้วยการหล่อเป็นกันสาดยื่นออกมาโดยไม่มีเสา หรือโครงสร้างขึ้นไปรับน้ำหนัก

เพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นของตึกแถวแบบสมัยใหม่ในระยะต้นที่ย่านทับเที่ยงนั้น สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากส่วนกลางที่กรุงเทพฯ มากกว่าได้รับอิทธิพลมาจากปีนัง เนื่องมาจากหลังจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 แล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไปจากเดิมอย่างพลิกฝ่ามือ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองในคาบสมุทรมลายูและคาบสมุทรมลายูลดบทบาทลงมาก หากแต่มีการติดต่อสัมพันธ์กับส่วนกลางมากขึ้นทั้งที่เกิดจากการติดต่อผ่านเส้นทางรถไฟที่มีมาแต่เดิม รวมไปถึงมีการตัดถนนเพื่อเชื่อมต่อจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาค เช่น การเกิดขึ้นของถนนเพชรเกษมที่เชื่อมกรุงเทพฯ เข้ากับเมืองต่างๆ ในภาคใต้ ทำให้ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ นั้นแนบแน่นกับส่วนกลางที่กรุงเทพฯ มากขึ้นด้วย

ภาพที่ 8: แบบสถาปัตยกรรมแสดงตัวอย่างของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น

ระยะที่ 7: ตึกแถวสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ (Modern and Post Modern)

ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเตี้ย เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2518 ซึ่งในครั้งนั้นตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเตี้ยประสบกับอัคคีภัยเป็นจำนวนมาก จึงมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ขึ้นแทนที่ตึกแถวเก่า ซึ่งเรียกกันว่า “อาคารพาณิชย์” ความสูงหลายชั้นตามความต้องการในการใช้สอย และมีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่ช่วงเวลาที่กำลังสร้างนั้นมีความนิยมเช่นไร ทำให้ตึกแถวที่ก่อสร้างในช่วงหลังมานั้นจนกระทั่งปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลายเป็นอย่างยิ่ง

3. บทสรุป

แม้จะมีการศึกษาตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์ทับเตี้ยมาแล้ว แต่ทว่าเมื่อเปลี่ยนแปลงมุมมองกรอบความคิด และเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบ รวมไปถึงการทลายเพดานความคิดเกี่ยวกับตึกแถวที่ผลิตซ้ำอยู่ในสังคมไทยลงไป โดยใช้การศึกษาเชิงบูรณาการที่พิจารณาจากบริบทแวดล้อมในพื้นที่ศึกษา โดยการผสมผสานกรอบความคิดทั้งในเรื่องของ “รูปแบบ” และ “บริบท” เข้าด้วยกัน โดยมองบริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการก่อตัวของสถาปัตยกรรม และรวมทั้งใช้วิธีการเรียก “รูปแบบ (Style)” ของ “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม” ตึกแถวตามที่หลักการสากลยอมรับ จึงจำแนกพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในย่านประวัติศาสตร์ทับเตี้ย ออกเป็น 7 ระยะ

คือ “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 1 (Localization Style Step 1)” “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 2 (Localization Style Step 2)” “ตึกแถวแบบสรรค์ผสม (Eclectic Style)” “ตึกแถวแบบท้องถิ่น ระยะที่ 3 (Localization Style Step 3)” “ตึกแถวแบบอาร์ต เดคโค (Art Deco Style)” “ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)” และ “ตึกแถวสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ (Modern and Post Modern)”

ทั้งนี้ ในการก่อสร้างตึกแถวในระยะต้น จะเห็นได้ว่าแม้จะเป็นตึกแถวที่ก่อสร้างโดยชาวจีน หรือเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนที่เพิ่งเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานซึ่งควรจะมีวัฒนธรรมในการอยู่อาศัยที่เข้มข้น แต่กลับแสดงออกว่าอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของบริบทแวดล้อม และฐานะทางเศรษฐกิจในช่วงต้นของการลงหลักปักฐาน รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวในช่วงเวลานี้จึงแสดงลักษณะของความเป็นท้องถิ่นมากกว่าอิทธิพลจีน นอกจากนี้ ยังพบการก่อสร้างทางเดินในร่ม (Five Foot Way) ทั้งๆ ที่ในประเทศไทยนั้นไม่ได้มีระเบียบกฎหมายที่มากำกับให้ต้องปฏิบัติเช่นในเมืองต่างๆ ของอาณานิคมช่องแคบ อันแสดงให้เห็นถึงว่าก่อนหน้านี้จะเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในย่านประวัติศาสตร์ที่เที่ยงนั้น ชาวจีนเหล่านี้เคยตั้งถิ่นฐานในเมืองต่างๆ ในเขตอาณานิคมช่องแคบมาก่อนหน้า ทำให้การแสดงออกยังสะท้อนให้เห็นสำนักทางวัฒนธรรมที่คุ้นชิน ตลอดจนการเล็งเห็นข้อดีของการสร้างพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวด้านหน้าของอาคารตึกแถวซึ่งการก่อสร้างทางเดินในร่มนี้ได้หายไปนั่นเอง

ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความมั่งคั่งมากขึ้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เคยแสดงออกถึงความ เป็นท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมได้ถูกแทนที่ด้วยรูปแบบตึกแถวที่มีความนิยมก่อสร้าง อยู่ที่ยืนยง ในลักษณะที่เรียกว่า “แบบสรรค์ผสม (Eclectic Style)” ที่รวบรวมเอาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลากหลาย หลากรูปแบบมาแสดงออกภายในอาคารหลังเดียวกัน

ทว่าเมื่อเกิดเหตุสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดสภาวะชะงักงันทางเศรษฐกิจ ทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ทำให้การก่อสร้างที่เคยแสดงออกถึงความรุ่มรวยและความมั่งคั่งได้ปรับเปลี่ยนมาสู่แนวคิดของตึกแถวที่สะท้อนถึงบริบทของท้องถิ่นอีกครั้ง แต่ทว่าก็มีการพัฒนาจากแบบท้องถิ่นแบบเดิมมาสู่ “ความเป็นท้องถิ่นในบริบทร่วมสมัย” มากขึ้น โดยเฉพาะวิธีการก่อสร้างวัสดุก่อสร้างต่างๆ

ในระยะเวลาต่อมาที่โลกทั้งผองเชื่อมต่อกันมากขึ้น และใกล้ชิดกันมากขึ้นผ่านแนวคิดทุนนิยม และความเป็นสมัยใหม่ ป็นมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองท่าต่างๆ ของจีนเช่นเซี่ยงไฮ้แบบแนบแนบเช่นอดีต ด้วยเป็นเมืองภายใต้เครือจักรภพอังกฤษเช่นเดียวกัน ตลอดจนสื่อภาพยนตร์มีอิทธิพลอย่างสูงต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรม “แบบอาร์ต เดคโค (Art Deco)” ในขณะที่กรุงเทพฯ ได้เริ่มต้นนำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มี “การแสดงออกถึงความเป็นสมัยใหม่” ทว่าในเชิงรูปแบบนั้นไม่ได้หยิบใช้รูปแบบของอาร์ตเดคโคเช่นป็นิ่งที่หยิบยืมผ่านเซี่ยงไฮ้ หากแต่ที่กรุงเทพฯ ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า “แบบสมัยใหม่ในระยะต้น (Early Modernism style)” ที่มีความแพร่หลายภายใต้อุดมการณ์ชาติแบบใหม่ในนามของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ได้กระชับความสัมพันธ์กับส่วนภูมิภาคอย่างแนบแน่นผ่านระบบ

การเมืองการปกครอง และการคมนาคมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าการตัดถนนที่เชื่อมต่อไปยังภูมิภาคต่างๆ ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ระยะต้นจากส่วนกลางได้เผยแพร่ไปยังเมืองใหญ่ๆ ในส่วนภูมิภาค รวมทั้งย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรังแห่งนี้ด้วย

เชิงอรรถ

- ¹ ในปีนี้มีการรวมตัวกันตั้งเป็นระบบกงสีขนาดใหญ่และมีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยมีหัวใจหลักของกงสีอยู่ที่ศาลเจ้าประจำตระกูล/ประจำกงสี และมีการลงทุนในธุรกิจประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์
- ² Marseilles เป็นชื่อเมืองท่าในประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้ ประเทศไทยก็มีความนิยมใช้รูปแบบกระเบื้องแบบดังกล่าว และมีการผลิตขึ้นเป็นกระเบื้องซีเมนต์ที่เรียกว่า “กระเบื้องวิบูลย์ศรี”
- ³ ตัวอย่างจากการก่อสร้างตึกริมถนนราชดำเนินซึ่งด้วยเทคโนโลยีในการก่อสร้าง หรือความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศทำให้ต้องก่อสร้างหลังทรงจั่วยกสูง แต่มีการสร้างแฝงกันมาบังไว้เพื่อแสดงความเป็นสมัยใหม่ผ่านรูปทรงภายนอก ดูเพิ่มเติมใน ชาตริ ประกิตนทการ. (2552). *ศิลปสถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. และชาตริ ประกิตนทการ. (2548). *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

บรรณานุกรม

- Julian Davison. *Singapore Shophouse*. Singapore: Talisman Publishing.
- Lily Kong. (2010). *Conserving the Past, Creating the Future: Urban Heritage in Singapore*. Singapore: URA.
- Paul Oliver. *Encyclopedia of Vernacular Architecture Volume 1*. Cambridge: Cambridge University. 1998.
- Ronald G. Knapp. (2010). *Chinese Houses of Southeast Asia*. Singapore: Tuttle.
- Wan Hashimah Wan Ismail. (2005). *Houses in Malaysia Fusion of the East and the West*. Kuala Lumpur: UTM.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2557). “องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน *วารสารหน้าจั่วด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*. ฉบับที่ 11 (กันยายน 2557-ธันวาคม 2557) หน้า 176-213.
- เทศบัญญัติของเทศบาลนครกรุงเทพ. (2483). *เรื่องควบคุมการก่อสร้างอาคาร พุทธศักราช 2483*. กรุงเทพฯ: นิติเวช. ม.ป.ป.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดตรัง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2544.
- ชาตริ ประกิตนทการ. (2548). *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

- ชาตรี ประทีปนทการ. (2552). ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ชาตรี ประทีปนทการ. “ความทรงจำและอำนาจบนถนนราชดำเนิน” ใน สถาปัตยกรรมไทยหลังรัฐประหาร 19 กันยา 49. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน. หน้า 285-311.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2540). จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปัทม วงศ์ประดิษฐ์. (2557). “พัฒนาการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง” ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติอิโคโมสไทย 2557: ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อิโคโมสไทย. หน้า 356-374.
- ปัทม วงศ์ประดิษฐ์. (2558). การศึกษาพัฒนาการของรูปแบบตึกแถวจังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.
- สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2548). แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมทับเที่ยง. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- อิศรัชย์ บุรณะอรจรณ์. (2557). “พุทธศาสนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน JAR: Journal of Architecture Research and Studies. (Volume 11. Issue 1. 2014.) หน้า 1-19.